

РОЛЬ ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Кульчицький Віталій Йосипович
м.Тернопіль

У статті розглянуто проблему формування моральної свідомості особистості у сучасному українському суспільстві; проаналізовано значення морального виховання у становленні етичних норм і принципів особистості; зосереджено увагу на основних умовах формування моральних переконань молодшої людини; зроблено висновки про багатогранність моральної свідомості особистості.

Ключові слова: виховання, моральна свідомість, моральні переконання, моральні почуття, особистість.

На всіх етапах розвитку суспільства мораль, як і право, політика, традиції, звичаї, була важливим регулятором людської поведінки, людських відносин, а моральність – одним із критеріїв оцінки чеснот особистості.

Особистість формується на основі засвоєння людиною суспільних форм свідомості і поведінки. Моральна свідомість це відображення в свідомості людини принципів і норм поведінки, що регулюють взаємини людей, їх ставлення до суспільної справи, до суспільства.

Моральна свідомість – складний, суперечливий феномен духовної культури, що має свої рівні, форми, структуру. Вона функціонує на двох рівнях – емоційно-почуттєвому та раціонально-теоретичному, які існують у взаємодії, єдності, доповнюючи один одного.

Актуальність вивчення формування моральної свідомості особистості обумовлена глибинним інтересом філософії, психології, педагогіки та інших галузей знань до моральним проблемам. Моральне становлення людини, є складний і багатогранний феномен особистісного розвитку.

Формування моральної свідомості особистості відбувається під впливом об'єктивних умов життя, навчання і виховання, у процесі різноманітної діяльності, засвоєння загальнолюдських норм та правил. Однією з чинників формування моралі є громадськість людини, її спроможність співпереживання іншим (емпатія) і альтруїстичні позиви [4, с.11].

Теоретичні основи моральної свідомості молодшої людини розробляли Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші видатні педагоги.

Питанням формування моральної свідомості багато уваги приділяють сучасні педагоги і психологи, такі як: О.Богданова, В.Полова, Л.Романова, Л. Виготський, Р.Жуковська, І.Яновська. У межах своїх праць вчені підкреслюють важливість виховання моральних почуттів особистості, розвитку моральних відносин.

Система моральних цінностей досить доказово представлена у працях сучасних вчених В.Васьковича, А.Вихруца, О.Дубасенюк, М. Євтуха, Т. Завгородньої, В.Кеміня, І.Курляк, Г.Кучери, В.Лугового, Б.Ступарика, Н.Сейко, М.Чепіль та інших дослідників.

Метою нашого наукового дослідження є необхідність визначити особливості формування моральної свідомості особистості на сучасному етапі суспільного розвитку.

Формування моральної свідомості неможливо розглядати у відриві від соціальної поведінки, реальної діяльності, в ході якої складаються не тільки моральні поняття, але й почуття, звички і інші неусвідомлені компоненти морального обличчя особистості. Характерний для особистості засіб вирішення моральних проблем, як системи цінностей, з якою вони співвідносяться, формується, перш за все, в ході практичної діяльності особистості і її спілкування з оточуючими людьми.

Моральні переконання є суб'єктивно значимими для особистості нормами і принципами поведінки, які виступають як

внутрішні еталони, мотивуючи вибір і реалізацію вчинків. Моральні переконання виникають у особистості в результаті оволодіння нею суспільних моральних норм, принципів і їх апробації в поведінці [3, с.83].

Моральна свідомість кожного окремого індивідуума ґрунтується на його моральних якостях. Поєднання різних за функціями моральних якостей можна розглядати як своєрідний механізм поєднання моральної свідомості і поведінки особистості. Тому саме завдяки моральному вихованню перебудовується сама людська особистість відповідно до моральних цінностей, які віддзеркалюють суспільні відносини, правила та норми поведінки людей.

Домінуючим положенням процесу морального виховання має бути те, що психічний і духовний розвиток особистості проявляється і вдосконалюється лише в діяльності, яка має різний зміст, різний характер і різні цілі [12, с.218].

Завдання сьогоднішньої теорії і практики морального виховання полягають в тому, щоб оновити, відродити процес виховання, наповнюючи структуру діяльності особистості новими потребами моральної поведінки навіть у таких суперечливих умовах, у яких нині перебуває держава, освіта. Адже ціннісні моральні орієнтації молоді, співвідносячись з психофізичними характеристиками особистості, не є абстрактними поняттями, які існують поза соціальною дійсністю [10, с.24-27].

Першочерговим у формуванні особистості є вплив на її свідомість. Результатом цього впливу повинні бути знання, погляди, переконання, які стимулюють вчинки вихованця, моральну впевненість у суспільній необхідності й особистісної корисності певного типу поведінки; формують готовність активно включатись у передбачену змістом виховання діяльність.

Педагогіка, у сфері морального виховання, виділяє такі педагогічні поняття, як моральне свідомість і моральну поведінку. Система історично сформованих і безупинно поповнюваних знань, переломлених через особистий досвід людини, становить зміст людської свідомості [1, с.128].

Формування у вихованців моральної свідомості, передбачає появу стійких моральних якостей; моральних потреб на основі засвоєння норм і принципів суспільної моралі; розвитку почуття патріотизму; вироблення умінь співпереживати оточуючим, співчувати іншим людям через розвиток почуття поваги до них, шанобливого ставлення до старших.

Розвиток людства повинен супроводжуватися духовним розвитком, свого роду та сім'ї, моральним відродженням, яке стає підґрунтям для розвитку людства. Г.Сковорода відзначав: "Що може бути шкідливіше за людину, котра володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця?" [14, с.126].

Пошук шляхів до цілісного, гармонійного світу та людського буття не може не зачіпати проблем освіти й виховання. Нове світосприйняття та світовідчуття спричиняють зміну в освітніх поглядах на розвиток і формування особистості. Побудова нової освітньої моделі передбачає теоретичне переосмислення та практичну орієнтацію на новий ідеал.

Усебічний розвиток особистості передбачає формування загальнолюдських норм життєдіяльності, а також добра, краси, істини, свободи й совісті, поваги й любові [11, с.58]. За цими показниками, тобто з позицій загальнолюдської моралі в повсякденному житті й оцінюється особистість. Вирішальне значення для морального виховання має позитивний моральний досвід, особливе значення для накопичення якого має спілкування та спільне діяльність.

Моральна свідомість, як складне психологічне утворення,

повинна мати певну структуру. Слід зазначити, що серед філософів, психологів, педагогів не існує загальноприйнятої точки зору щодо структури моральної свідомості особистості. Щоб визначитись в цьому, розглянемо деякі підходи в цій галузі. Так, О.Целікова вважає, що моральна свідомість особистості структурно характеризується наявністю: ієрархії моральних цінностей; моральних уявлень; моральних поглядів; моральних переконань; моральних мотивів; здійснювані у вчинках й поведінці моменти раціонального та емоційного [9, с.418].

Досліджуючи проблему виховання моральної свідомості, І.Мар'єнко виділяє такі її структурні елементи: моральні уявлення; моральні поняття; моральні знання; моральні переконання; ціннісні орієнтації; інтерес до моральних проблем; моральні мотиви; моральні стосунки.

У структурі моральної свідомості О.Бондаревська виділяє три компоненти: нормативний, до якого належать моральні знання; оціночний, до якого належать оцінка й самооцінка; регулятивний, до якого належать почуття, ставлення, переконання та інші компоненти свідомості, що здійснюють вплив на поведінку особистості [7, с.215].

Таким чином, характеризуючи в цілому моральну свідомість, слід визначити характерні риси: моральна свідомість зароджується в процесі моральної діяльності, відображає моральну практику, а через неї економічний базис і надбудову суспільства; в моральній свідомості знаходять своє відображення межі вільних дій людини.

Важливим структурним компонентом моральної свідомості є інтереси. Вони активізують діяльність, відіграють важливу роль у спрямованості особистості. Інтерес як вибіркова спрямованість особистості на ті чи інші об'єкти виявляється у прагненні пізнати їх і виступає важливим мотивом моральної діяльності людини [2, с.40-43].

Характеризуючи структуру моральної свідомості, слід зазначити, що за рівнями формування розрізняють суспільну та індивідуальну. Ці два рівні існують у певній взаємодії. Індивідуальна свідомість визначається суспільною свідомістю, яка базується на суспільному бутті.

Головними компонентами індивідуальної моральної свідомості є моральні почуття обов'язку, совісті, гідності, справедливості тощо – що у сукупності складають емоційно-почуттєвий рівень.

Суспільна моральна свідомість, носієм якої є суспільство, акумулює не тільки і не стільки моральну практику сучасників, а значною мірою використовує досвід минулих поколінь та історичних епох, їх пошуки і досягнення.

Структура моральної свідомості особистості виявляється на двох рівнях: почуттєвому і раціонально-теоретичному. Так, сучасний російський етик Р. Апресян зазначає: "Проблема емоційного й інтелектуального постає в етиці різнобічно: в аспекті способів, із допомогою яких суб'єкт віддзеркалює моральність, сприймає і засвоює її; способів, із допомогою яких суб'єкт через моральність (як моральний суб'єкт) опановує світ, що його оточує; і в аспекті мотивації, внутрішньої детермінації вчинків, ціннісної орієнтації особистості" [13, с.118].

За походженням і змістом моральні почуття є соціальними, вони формуються і розвиваються тільки в суспільстві у процесі взаємодії соціальних індивідів за допомогою виховання і самовиховання. Культура моральних почуттів є вираженням міри моральної розвинутої особистості, її здатності до морального резонансу (милосердя, співчуття) і виявляється у вчинках, культурі поведінки [5, с.74-79].

Поєднуючи в собі моральну свідомість, моральну практику, моральні відносини, мораль як складний феномен реалізується у реальному бутті людини, її повсякденній взаємодії з соціумом, з природою, аналітичному баченні себе, своїх помислів і дій.

Найбільш чітко, всебічно поняття моральної свідомості опрацьовуються моральною філософією (етикою, що оприлюднює вищий професійний рівень теоретичної моральної свідомості), а найбільш складні, суттєві з них, що відбивають вузлові сфери морального життя, отримують категоріальний статус (добро і зло, сенс життя і щастя, обов'язок і совість, моральний вибір і відповідальність) [6, с.113].

Підсумовуючи все сказане, моральну свідомість особистості можна розглядати, як сукупність таких аспектів:

- панування розуму над афектами;
- прагнення до вищого блага;
- добра воля і безкорисність мотивів;
- спроможність до співробітництва й спільного проживання з іншими людьми у суспільстві;
- людяність у взаєминах;
- свобода волі (автономія).

Зрозуміло, що всі ці аспекти тісно пов'язані між собою. Отже, багатогранність моральної свідомості як феномена індивідуального та соціального життя впливає з багатозначності поняття моралі.

Наша наукова робота не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого розгляду, на нашу думку, вимагають питання дослідження проблем національного виховання на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Література і джерела

1. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання: шляхи реалізації / І.Бех. – К.: ІЗМН, 1996. – 232 с.
2. Бондаревская Е. Формування моральної свідомості особистості / Е. Бондаревская // Людина і світ. – 2007. – №3. – С.40-43.
3. Водзінський Д. Моральне виховання старшокласників у процесі навчання / Д. Водзінський. – К., 1968. – 203 с.
4. Демиденко В. Деякі аспекти морального виховання: Практичний матеріал для керівників, вихователів і вчителів / В.Демиденко. – К.: ІЗМН, 1995. – 39 с.
5. Донцов А. Психолого-педагогічні особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді / А.Донцов // Високі технології виховання. – Харків: ІСДО, 1995. – С. 74-79.
6. Етика: Навч. посібник / [В.Лозовой, М.Панов, О.Стасевська, та ін.]; За ред. В. Лозового; М-во освіти і науки України. – К.: "Юрінком Інтер", 2004. – 223 с.
7. Кузьмінський А. Педагогіка у запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / А.Кузьмінський, В.Омельяненко. – К.: "Знання", 2006. – 311 с.
8. Мовчан В. Етика: Навчальний посібник / В.Мовчан. – 3-тє вид., виправл. і доп.. – К.: "Знання", 2007. – 483 с.
9. Педагогіка. Навчальний посібник / Н.Волкова – Київ: Видавничий центр "Академія", 2003. – 616 с.
10. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні / О.Сухомлинська // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С. 24–27.
11. Тофтул М. Етика: Навчальний посібник / М.Тофтул; Ред. О. Лебедєва-Гулей. – К.: Видавничий центр "Академія", 2005. – 414 с.
12. Фіцула М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / М. Фіцула. – К.: "Академвидав", 2006. – 420 с.
13. Цехмістрова Г. Управління в освіті та педагогічна діагностика. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г. Цехмістрова, Н.Фоменко. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2005. –384 с.
14. Юрій М. Етика: Підручник/ М.Юрій. – К.: "Дакор", 2006. – 319 с.

В статтє рассмотрена проблема формирования нравственного сознания личности в современном украинском обществе; проанализировано значение нравственного воспитания в становлении этических норм и принципов личности; сосредоточено внимание на основных условиях формирования нравственных убеждений молодого человека; сделаны выводы

о многогранности нравственного сознания личности.

Ключевые слова: воспитание, нравственное сознание, нравственные убеждения, моральные чувства, личность.

The article considers the problem of formation of the moral consciousness of personality in contemporary Ukrainian society. The meaning of moral education in the formation of ethical norms and principles of personality has been analysed. The focus has been made on the basic conditions of forming the moral convictions of a young person. The conclusions have been made on the versatility of the moral consciousness of an individual. Characterizing the structure of moral consciousness, it should be noted that the levels of formation distinguish between social and individual. These two levels are in a particular interaction. Individual consciousness is determined by public opinion, which is based on social life. The main components of individual moral conscience is the moral sense of duty, conscience - that together constitute the emotional and sensual level.

Key words: education, moral awareness, moral beliefs, moral feelings, personality.

УДК 378. 014

ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Мальцев Андрій Юрійович
м.Хмельницький

У статті розглянуто питання формування самостійної пізнавальної активності, як основу набуття неперервної освіти. Подано аналіз літературних джерел з цього питання, педагогічні умови процесу і головні ознаки пізнавальної активності. Інформаційно-комунікаційні технології у навчанні є могутнім засобом підвищення розумової продуктивності, що дозволяють знайти шляхи вирішення актуальних педагогічних проблем і забезпечують оптимальне управління навчальним процесом. Їх головна властивість полягає в тому, що вони надають необмежені можливості для самостійної пізнавальної діяльності курсантів.

Ключові слова: майбутні офіцери-прикордонники, самостійна пізнавальна діяльність, ознаки самостійності, педагогічні технології, педагогічні умови, професійне навчання.

Одним із завдань, яке сьогодні стоїть перед вищою школою є формування високопрофесійного компетентного фахівця, який володіє міцними знаннями та вміннями, і здатний до постійного професійного розвитку.

Розв'язання цього завдання забезпечується, серед іншого, за рахунок спрямованості навчально-виховного процесу на розвиток здібностей, інтересів, творчої індивідуальності та пізнавальної активності особистості майбутнього фахівця. Важливою якісною характеристикою пізнавальної активності є пізнавальна самостійність, що проявляється у здатності досягати цілей діяльності без сторонньої допомоги. У зв'язку з цим є актуальною проблема розвитку самостійності та формування навичок самостійної навчальної діяльності у майбутніх спеціалістів. Це стосується і підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів до професійної діяльності, в тому числі майбутніх офіцерів - прикордонників.

Тому метою статті ми обрали розгляд можливостей формування самостійної пізнавальної активності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки.

Доки існує держава, проблема професійної підготовки офіцера була і залишається однією з найактуальніших проблем у військовій педагогічній науці. Невипадково одним із головних напрямків реформування і розвитку Збройних Сил України залишається удосконалення кадрової політики і військової освіти, яка має забезпечувати формування офіцерських кадрів нової генерації, інтеграцію цивільної та військової освіти, більш широке використання можливостей науково-педагогічного потенціалу цивільних вищих навчальних закладів і відповідати дер-

жавним стандартам вищої освіти, військово-технічній політиці, сучасним потребам та досвіду підготовки військ [12].

Для курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України формування самостійності й активності в процесі навчально-пізнавальної діяльності є актуальним ще й з таких причин:

– темпи вдосконалення сучасної військової техніки ще вищі, ніж цивільної, тому для її ефективної експлуатації необхідно постійне підвищення кваліфікації. У зв'язку з цим, у процесі навчання курсантам варто розвивати навички самостійної діяльності, їхні вміння самостійно одержувати необхідні знання, прагнення до підвищення їх рівня;

– умови служби, специфіка майбутньої професійної діяльності курсанта-прикордонника, необхідність одержання й обробки великого обсягу інформації, диктують необхідність вироблення вмінь і навичок самостійно, у короткий строк добувати й використовувати знання. Це так само підвищує роль самостійної роботи в процесі навчання, розвитку й виховання особистості;

– після звільнення у запас більшість колишніх офіцерів-прикордонників змушена радикально змінювати професійну діяльність, а, отже, і засвоювати нову кваліфікацію. Для того, щоб ця діяльність була успішною, людині варто формувати самостійність мислення, пізнавальну активність. Зазначені якості особистості формуються в процесі самостійної пізнавальної діяльності.

Саме тому, питання формування самостійної пізнавальної активності майбутніх офіцерів в умовах інформатизації системи вищої школи стає ще важливішим в наш час.

Проблема розвитку активності і самостійності розглядалася ще з часів Яна Амоса Коменського, який наголошував, що учитель повинен менше навчати, а учень – більше вчитися.

Питанням "пізнавальної самостійності", "пізнавальної діяльності" та "пізнавальної активності" присвячували свої дослідження такі вчені як Л.Арістова, Ю.Бабанський, В.Буряк, Н.Дайрі, Б.Єсіпов, Р.Лемберг, В.Лозова, П.Підкасистий, О.Савченко, І.Харламова, Т.Шамова та інші. В їх роботах розроблялися питання розуміння сутності, структури і рівнів розвитку пізнавальної самостійної діяльності студентів, засобів її формування, процесу трансформації професійних знань студентів у практику, яка багатьма вченими розцінювалась саме як засіб формування пізнавальної самостійності студентів вищих навчальних закладів.